

NAGY FILMEK IDÉZÉSE

CARL DREYER: *Jeanne d'Arc kínhalála*

A Filmvilág új rovata azt a célt szolgálja, hogy elevenen tartsa a filmkultúra folyamatosságát, és megismertessen a filmtörténetnek azokkal a kiemelt nagy alkotásaival, amelyeknek termékenyítő hatása napjaink művészetében is eleven és érezhető.

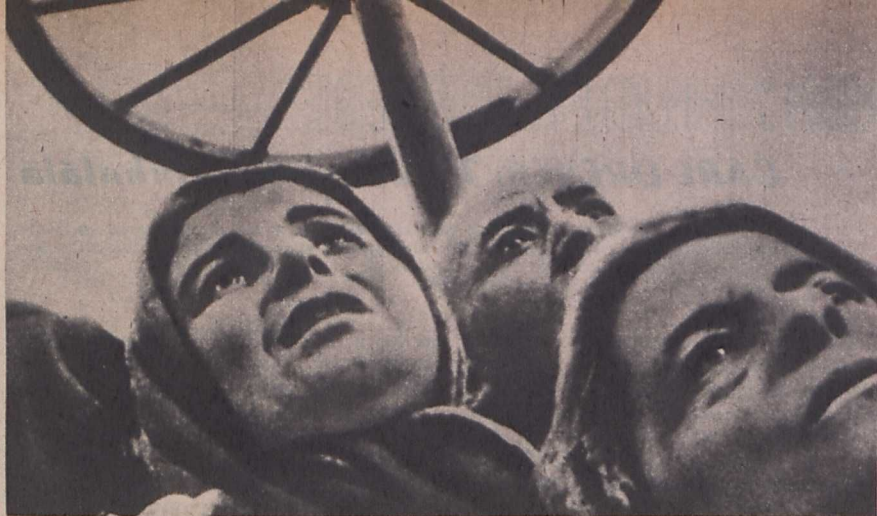
Van valami megrendítő abban, hogy az ember több mint harminc év múltán egy olyan remekművel találkozhatik, amely a megváltozott világban is megőrizte erejét.

A »Jeanne d'Arc kínhalála«-t, Carl Dreyer filmalkotását 1930-ban láttam, Berlinben, a mi Filmmúzeumunk ottani ősében, a Kamerában. Intim kis mozi volt ez, amelyet az Unter den Lindenen azzal tett népszerűvé tulajdonosa, hogy régi, híres filmeket vetített olyan közönségnek, amely már nem a friss szenzációt kereste, hanem a kibontakozó új művészet küzdelmeit és győzelmeit figyelte. Amikor most újra láttam, kísérteties nemcsak a film maga volt, hanem a felidéző emlékek ereje is. Szinte fáj, amikor itt-ott észre kellettennem, hogy a vetítésre kerülő példány megcsontult az idők folyamán. Hová lett, bosszankodtam, a film lenyűgöző első képsora, amelyen Rudolph Máté kamerája egy Jeanne d'Arcot elvezető tárgyalására a hétköznapi közönyűvel bevonuló angol katonai lépeket követve, megelevenítette a halálraszánt hősnő mártírúrnak emberi környezetét; s oly módon, hogy mást nem is lehetett látni, mint a kifeszten s csodálatos kifejezőerővel fotografált fejeket. Tudom, milyen teljesítmény a látványos történelmi filmek kosztümös, nagytávlátú tömegjeleneteinek pátoaszát felidézni; de az igazán nagy dolog mégis csak az a szinte eszköztelen egyszerűség, amellyel ez a film beszél hozzánk. S Dreyer műve — akár tegnap is készülhetett volna.

Az új művészet a húszas és harmincas évek fordulóján vajudásának egyik legválságosabb szakaszán esett át éppen. Nem sokkal Dreyer műve előtt láttam és hallottam a film új csodáját, a *Singing fool*-t;

s én is elmondtam a magam véleményét a hangosfilm feltérésével kapcsolatos vitákban. Nem szégyenlem; az ellenzők pártján álltam, akik féltették a suhanó, sűrítető s oldható ritmusú mozgásművészetet, az álom és képzelet oly valóság ízű kalandjainak, a montázs roppant kifejező erejének vívmányait a nehézkösen mozduló új technikától, amelynek körében — úgy látszott — a film megint visszakényszerül az irodalom, a színház szolgájává. Chaplin épp akkor jelentette ki, hogy nem hajlandó felhasználni az új technika vívmányait: »A cirkuszszal a régi út helyességét kívánta bizonyítani. Pudovkin és Eizenstejn Kiáltványa is elutasította a talkie-t s a »Dzsingis kán«, az »Október«, meg »A föld« csodálatra méltó teljesítménye meghökkentette még a beszélő film érdekeinek legelszántabb képviselőit is.

A viharos fejlődést azonban nem lehetett megállítani. René Clair is megcsinálta a maga briliáns művét, a »Párizsi háztetők alatt« című filmet. King Vidor »Hallelujah«-ja és Sternberg filmje, a »Kék angyal« mindnyájunkat térdre kényszerített; 1931-ben Nyikolaj Ekk is elkészítette az első világsikert aratott szovjet hangos filmet, »Út az életbe« címmel. A két törekvés azonban még egy ideig párhuzamosan hatott. A hangosfilmre csak a roppant tőkével rendelkező vállalatok s az átalakítás kockázatait vállaló nagy mozik rendezkedtek be. A másik üzletág, a némafilmé, évekig megtartotta biztos tömegbázisait, hiszen a megszólaló filmek közül felmagasodtak a nyelvi válaszfalak s az egyik leglukratívabb műfaj, a »Ben Hur« gigantikus üzleti sikerének nyomán elszaporodó monstre tömegfilm nem is tudott egyelőre

A máglyahalál ellen tiltakozók

mit kezdeni a hanggal. A 20-as évek vége emellett világszerte a nacionalizmus megnövekedésének a kora; a végeláthatatlan kosztümös tömegeket mozgató s a hazafi szenvedélyeket felszító »nemzeti« néma filmek egész sora készült akkor. Magam is akkortájt láttam a franciák teljes állami támogatással, óriási erőfeszítéssel készült, a Szűzet lobogó szőke hajjal, már-már hollywoodi szépségben, sisakosan-vértesen, hatalmas csatajelenetek kavargásában felidézõ Jeanne d'Arc-filmjét.

Dreyer műve mindennek ellenkezője volt; akik elleneztek a talkie térhódítását, márcsak azért is lelkesedéssel fogadták.

A film az orleans-i szűzet megaláztatása és felmagasztaltatása utolsó óráiban mutatja meg. Ha varázslatos egyénisége felragyog: a magányban s a lélek erejével, nem a csatateret forgatagában ragyog fel. A forgatókönyv a per eredeti szövegében alapul. Minden egy helyen, egyetlen nap, egyetlen szorosan zárt cselekmény kereteiben játszódik le. A hősnő a végtelenségig felfokozott dísztelenségben, durva katonaruhában, rövidrenyírt hajjal, elcsigázottan jelenik meg, a börtönben arra sincs módja, hogy körmeit kitisztítsa; csak megtört, gyengéd erejűvel lefegyverző mozdulataival, kiszáradt, lázas ajkainak rezzenései-

vel s főként szemével, félelmetesen kifejező erejű szemével beszél. Nem sokkal több látszik az ellenfelekből sem, a papok, katonák s a nép rendkívül árnyalt, egyéni arculatokra szétbomló tömegéből; a részvét és közöny, a szeretet és harag, a gonosz, embertelen fanatizmus s a fölényében megrendült cinizmus, az eksztázis és a zokogó megsemmisülés s még annyiféle emberi érzés és magatartás hordozóiból. Amikor a cselekmény elindul, már minden elvégeztetett. Mint a nagy tragédiákban, példázatokban, mártíriumokban és passiókban; a néző előtt közismert történet pereg le; a váratlan fordulatok izgalmának nem is szabad elterelnie a figyelmet a lényegről, ennek a sajátos laikus liturgiának főtárgyáról, a hős megkínzató-sáról és megdicsőüléséről.

Dreyer, a film alkotója, a dán filmiprodukciónak nőtt ki. Amikor első filmjeit létrehozta, már megjelentek a filmpiacon a nemzetközi mammutvállalatok s kiderült, hogy a kis népek filmgyártása legfeljebb a kamarajáték területén versenyképes, ahol a művészet többletét veheti szembe a lebírhatalan anyagi erőfölénnyel. A Jeanne d'Arc mártíriumát Párizsban készítette, francia művészekkel, ennek a kamarajátéknak jegyében; ragyogó színésznők közt ragyogtatta fel az addig alig ismert Falconetti nevét.

Egy kivételes tehetségű operatort talált szövetségestársául: a magyar Rudolf Mathét, akiről akkor nem tudtam még, hogy egyike annak a nagy gárdának, amely szerencsésebb körülmények közt itthon is megte-remthette volna az igazi filmművészetet, de megfelelő feltételek hiányában szétszóródott a világban. A panchromatikus film különös fényérzékenységét használta fel s a szovjet iskola realista törekvéseinek eredményeit az akkor legmodernebb fényképezési eljárások minden rafinériájával egyesítette. Dreyerrel együtt nem tűrt arcfestéket, parókat, kikészítést. S kicsoda erővel hatot-tak ránk a maguk csupasz valóságá-ban megjelenő, egyénitetten kiváló-gatott arcok! Hogy tudta ez a két nagy művész mondanivalóit kifejez-ni a felvételi szögek, képkivágások, gépmozgatások virtuóz alkalmazásá-val! Hogy tudták kiemelni a legfon-tosabbat, jelképpé formálni: az egy-szerű jeleneteket — pl. a szalmako-szorú és a tőviskorona finom párhuzamával, vagy a vásári jelenet s a máglya keserű összepárosításával.

Dreyer és művésztársai mindent ki tudtak fejezni szavak nélkül. Erdemes elmondanom, hogy ha régeb-ben visszaemlékeztem a filmre, egy-re inkább úgy tűnt fel előttem, mintha közbeiktatott szövegek nem is lettek volna benne. Most, hogy újra láttam, voltaképpen csak ezek zavartak: megtörték a látvány gyö-nyörű, szoros folytonosságát. Akko-riban persze, a külön vetített szöveg megszokott volt s mivel Dreyer szövegeiben a fogalmazás tartalmas egyszerűsége elűtött az akkoriban divatos »költői« pafonszövegek vi-zenyösségétől, természetesen olvad-tak bele a mű egészébe. Igaza van Sadoul-nak: a némafilmművészet legkiválóbb alkotásai szinte megkí-vánták már a hang és szó alkalmazását. Úgy tudom, Dreyer nem is ellenezte a talkiet, csak meg akarta nemesíteni, a maga magasabb művé-szetének szolgálatára akarta kény-szeríteni. Mindez akkor a levegőben volt: megérett a kimondásra. S még egy második tapasztalatomról is sze-retnék beszámolni. Amikor a filmet először láttam, meg voltam győződ-

ve róla, hogy egyszeri alkotás, a te-hetség magános kísérlete; az út, amelyen elindult, járhatatlan, a kez-demény folytathatatlan. S most, hogy több mint három évtized tapasz-talataival gazdagabban újra lát-tam, meg kellett vallanom, hogy té-vedtem: az egész filmgyártás tanult ettől a filmtől. Vannak, akik csak technikát, hatásos képkivágást s ha-sonlókat, a nagy alkotók a méltó tárgy méltó művészi megközelítését: következetességet egy-egy jelentős alkotó gondolat végigvitelében.

Megrendülten néztem végig újra a fimet. Megindultságomat nemcsak a szomorú történet, Falconetti töré-keny, csodálatos alakítása váltotta ki, hanem legalább annyira a művé-szet hatalmának eredménye. Dreyer műve csorbítatlan szépséggel élte túl a filmművészet átalakulását, a mű-vészi alkotás megtörhetetlen erejét bizonyítva. KERESZTURY. DEZSŐ

Jeanne d'Arc — Marie Falconetti

